

cumhuriyet ilahiyat dergisi 20, sy. 1 (Haziran 2016): 585-590

cumhuriyet theology journal 20, no. 1 (June 2016): 585-590

✿ Yayın Değerlendirme / Book Reviews ✿

Badeen, Edward. *Sunnitische Theologie in Osmanischer Zeit [Osmanlı Döneminde Ehl-i Sünnet Kelamı]*. Würzburg: Ergon Verlag, 2008.

Özcan TAŞCI*

Badeen,¹ Ulrich Rudolph'un "Al-Mâturîdî und die sunnitische Theologie in Samarkand" (Mâturîdî ve Semerkant'ta Ehl-i Sünnet Kelamı) adlı eserinde kendisinin ele aldığı risalelerden bahsettiğini ve onlara bir başka açıdan temas ettiğini zikretmektedir (s. 6). Eserin² yazılış amacının Eş'arilik ve Maturdilik arasındaki farkları ortaya koyan eserlerin bir listesini vermekten daha ziyade bu farkları ele alan ancak şu ana kadar sadece el yazması halinde bulunan yedi eseri incelemek olduğunu bildirmektedir (s. 7). Badeen, kitabının 2. kısmını zikredilen yedi eserden ilkinin yazarı olan Taceddin es-Subkî'nin hayatı ve eserlerine ve özellikle de *en-Nuniyye'* sine ayrılmıştır (s. 10-19).

Yazara göre es-Subkî'nin *en-Nuniyye'*yi *Tabakât'*ına dahil etmesi *en-Nuniyye'*yi ezberleme geleneğine sahip Hanefî mensuplarının büyük kabul görmüştür (s. 14). es-Subkî, *en-Nuniyye'*ye dört mezhebin kurucusunun adını zikretmekle başlamaktadır. Daha sonra İmam Ebû Yusuf, Ebû Hamza Muhammed b. İbrahim el-Bağdadî (ö. 289/902)'yi, bundan başka Hanefilerin kitaplarını *Kütübü'l-Hanefiyye*, yine bizzat kendisi tarafından yazılan *Şerhu Akîdeti'l-Üstâz Ebî Mansûr* adlı eseri ve

* Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.
Professor, Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Theology.
Çanakkale/Turkey (ozzcan12@hotmail.com).

¹ Zürih Üniversitesi Asya-Doğu Enstitüsü Emekli Arapça Okutmanı.

² Bu kitap tanıtımı, 4-6 Mayıs 2015 Yılında Kazakistan'da düzenlenen "Uluslararası Maturidilik Sempozyumu (Dünü, Bugünü ve Geleceği)" adlı sempozyumda tarafımdan sunulan "Günümüz Almanyasında Maturidilik Üzerine Yapılan Çalışmaların Gelişim Süreci" adlı basılmamış tebliğin bir bölümünün değiştirilmiş halinden ibarettir.

el-Mâturîdî'yi zikretmektedir (s. 15). es-Subkî, yine bir grup mutasavvıfın ismini vermektedir (s. 15-16). O, Müslümanlar arasında sürekli dönüp dolaşan fitnenin temel sebebinin tekfir olgusunda yattığını düşündüğünden *en-Nuniyye'*de Sünnilere, daha doğrusu Eş'ari ve Maturidileri birbirlerini tekfir etmekten sakındırmak için iki ekol arasında mevcut olan ihtilaf noktalarını bir liste halinde verir ki bu noktalar her iki ekolün birbirlerini tekfir etme hususunda delil teşkil etmeyen küçük lafzi unsurlardan oluşmaktadırlar. O, *en-Nuniyye* adlı şiirinin son kısmında Ehl-i Sünnet mezhepleri arasındaki bu ihtilafların bir kısmının bid'at derecesinde olmasına karşın onların tekfir etmek için bir sebep teşkil etmediğini dile getirmektedir (s. 16). Zira, Mu'tezile'ye bağlı olanlar dışında Hanefilerin büyük kısmı (itikadî) hükümlerde el-Eş'arî'ye dayanmaktadırlar. Yine Hanbelilerin faziletli ilk temsilcileri de Eş'arî idiler. Hanbelilerin sadece müşebbihe olan mensupları el-Eş'arî'yi benimsememişlerdi. es-Subkî, Hanefî eserlerden yola çıkarak Şafîi/Eş'ariler ile Hanefiler arasındaki ihtilafların on üç tane olduğunu belirtmektedir. Bunlardan yedi tanesi lafızda diğerleri ise içerik ve derinliği olan meselelerdedir (s. 17).

Yazar es-Subkî'den sonra İbn Kemalpaşa/Kemalpaşazade ile ilgili anlatımlarına geçmektedir (s. 19-24). Ona göre Kemalpaşazade 16. Yüzyılın et-Taftazanî ve es-Suyutî gibi önemli alimlerden birisidir. Bu yüzden ona, "el-Muallimu'l-Evvel" de denilmiştir. O, sadece felsefe de değil aynı zamanda Kelam ilminde de uzmandı. Tasavvufun Şeriaten ayrılmasına şiddetle karşı çıkmıştır. Bu yüzden örneğin bir takım tasavvuf gruplarının adeti olan Sema'yı haram olarak görmüştür. Kemalpaşa Türkçe, Farsça ve özellikle de Arapça eserler veren üretken birisidir (s. 20). İki yüzden fazla eseri olan Kemalpaşazade daha ziyade kısa eserler (*Risale*) tarzında yazmıştır. Yazar, İbn Kemalpaşa hakkında detaylı malumat verdikten sonra onun Maturidiler ile Eş'ariler arasındaki ihtilaf noktalarını ele alan *Risâletü'l-İhtilâf beyne'l-Eş'ariyye ve'l-Maturidiyye fi isnetey aşrâta mes'eleten* adlı eserine değinmektedir (s. 22-24). Ona göre İbn Kemalpaşa bu risalesinde ihtilaflar hususunda Nureddin es-Sabunî'nin (580/1184) *el-Bidâye'* si ile *Bidâyetü'l-Kelâm* adlı eserlerini zikretmeye değer bulmaktadır. İbn Kemalpaşa bu risalede el-Eş'arî'nin

Sünnilerin imamı ve öncüsü olduğunu ortaya koymaktadır (s. 22). Ondan sonra ise el-Mâturîdî gelmektedir. Kemalpaşazade daha sonra, Badeen'e göre Eş'ariler ile Maturidiler arasında mevcut olan on iki ihtilafı nokta sıralamaktadır (s. 22-24).

Yazar, İbn Kemalpaşa'dan sonra Malkaralı en-Nev'î (940/1533-1007/1600) ve eserini incelemeye başlar. Badeen en-Nev'î'nin hayatı hakkında bilgiler sunduktan sonra (s. 24-25), onun Eş'ariler ve Maturidiler arasındaki ihtilaf noktalarının ele alındığı *Risâle fî'l-Fark beyne Mezhebi'l-Eşâ'ira ve'l-Mâturîdiyye* adlı eserine geçmektedir (s. 25). Yazar en-Nev'î'nin eserine şu veciz sözle başladığını belirtmektedir: "Bil ki kurtuluşa ermiş fırka (fırka-i nâciye) Eş'arî ve Maturidilerdir. en-Nev'î daha sonra öncelikli olarak birkaç Maturidî alimin eserini zikreder. Bunlar Ömer en-Nesefî'nin *Metnu'l-Akâid*'i, es-Sabunî'nin *Metnu'l-Bidâye*'si, Ebû'l-Mu'in en-Nesefî'nin *Metnu't-Tabsira*'sı ve et-Tahavî'nin *Metnu't-Tahavî*'si'dir. Daha sonra da birkaç Eş'arî eseri sunmaktadır. Bunlar da *Metnu't-Tavâli*', *Şerhu'l-Mevâkıf*, *Şerhu'l-Makâsid*, *el-Mevâkıf* ve *el-Makasid* dir (s. 26). Bunun ardından en-Nev'î kendisine göre Eş'ariler ile Maturidiler arasında mevcut olan on adet ihtilafı sıralar (s. 26-27).

Badeen, en-Nev'î ve görüşlerini açıkladıktan sonra Akhisarlı Kafi Hasan Efendi (1025/1616) ve eserine geçmektedir. Akhisarî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verdikten sonra (s. 28-30) iki ekol arasındaki hususların işlendiği *Ravdâtu'l-Cennât fî Usûli'l-İ'tikâdât* adlı eserin tahliline geçmektedir (s. 31). Badeen'e göre Akhisarî'nin bu eseri popüler bir konumdadır (s. 31). Badeen, Akhisarî'nin eserinde konu açısından en özlü ve en iyi eserleri zikrettiği görüşündedir (s. 31). Bunlar Ebû Hanîfe'ye atfedilen *Fıkhü'l-Ekber*, *Akâidu't-Tahavî*, *Akâ'idu Ömer en-Nesefî*, *Akâ'id es-Senûsî ve Akâ'idu Nukayât es-Suyutî*'dir (s. 32). Badeen, daha sonra Akhisarî'nin Eş'ariler ve Maturidiler arasındaki ihtilafları konulara göre (örneğin, "Birinci Bahçe: İmanın Hakikati") ele alıp incelemektedir. Her bahçede (cennet) o bahçe ile ilgili konudaki ihtilaflar hakkında bilgiler sunulmaktadır (s. 32-43). Yazar, Akhisarî hakkındaki yorumunda ise şunları belirtmektedir: Akhisarî konuyu Eş'ariler ile Maturidiler arasındaki farkların belirtildiği diğer eserler gibi ele alıp

incelemektedir. Ancak onun metodu biraz farklıdır. Zira o, bir tarafta el-Mâturîdî ile Hanefî diğer tarafta ise Şafîî, Malikî ve Evzâî'yi karşılaştırmaktadır. Karşılaştırma daha ziyade amellerin imandan bir cüz olup olmadığı hususundadır (s. 43).

Badeen, eserinde Akhisarî'nin ardından İspirî Kadızade'yi ele almaya başlar (s. 45). Kadızade'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgiler sunduktan sonra (s. 45) ihtilaflar hususundaki eseri *Risâle Mümeyyize* ye geçmektedir (s. 45). Badeen, Kadızade'nin eserinin başından itibaren sadece "ihtiyari fiillerin kazanılması" konusunu işlediğini belirtmektedir (s. 45). Dolayısıyla da eserde bu konuda iki ekol arasında vuku bulan ihtilaflar ortaya konulmaktadır. Badeen'e göre, Kadızade'nin eserinin başlığını *Mumeyyizâtü'l-Mezhebi'l-Mâturidiyye an Mezâhibi'l-Ğayriyye* olarak vermesinden onun Maturidiliği Ehl-i Sünnet'le özdeş gördüğü anlaşılmaktadır (s. 46). Ancak onun yine eserinde Ehl-i Sünnet içerisine Eş'ariliği de dahil ettiğini de söylemektedir (s. 46). Badeen Kadızade'nin eseriyle ilgili yorumunda, onun kesb hususunda Maturidilerin metotları ile Eş'arilerin metotlarının aynı olduğunu bundan dolayı da arada fark bulunmadığını iddia ettiğini bildirmektedir. Onun Mu'tezile ve Cebriyye'nin görüşlerini aktardığını ancak bu görüşleri reddettiğini belirtmektedir. Bununla birlikte kesbin tanımını hususunda Maturidiler ile Eş'ariler arasında farklılığın olduğunu da müellifin kabul ettiğini belirtmektedir (s.50).

Badeen'in iki ekol arasındaki ihtilaflı noktalar hususunda ele aldığı bir başka müellif Abdü'l-Kani en-Nabulusî'dir (1143/1731). en-Nabulusî'nin hayatı, hocaları, öğrencileri ve eserlerini açıkladıktan sonra (s. 51-56), onun ihtilafların konu edildiği *Tahkîku'l-İntisâr fi İttifâki'l-Eş'arî ve'l-Mâturîdî ala Halki'l-İhtiyâr* adlı eseri hakkında bilgiler vermeye geçmektedir (s. 57). Badeen, müellife göre el-Eş'arî ve el-Mâturîdî'nin insanın özgürce fiil işleminin yaratılması hususunda aynı görüşte olduğu kanaatinde olduğunu belirtmektedir (s. 57). Badeen, daha sonra en-Nabulusî'nin daha çok ihtiyari fiillerin ele alındığı kitabındaki detayları kısaca ortaya koyar (s. 57-58). Yazar en-Nabulusî'nin eseriyle ilgili yorumunu kısaca şu şekilde özetlemektedir: Her iki ekolde insan fiillerinin yaratılması hususunda ihtilaf bulunmazken,

insanın şeriatın önce iyi ya da kötüyü akıyla bilip bilemeyeceği hususunda ise ihtilaf söz konusudur. en-Nabulusî'ye göre Eş'ariler, aklın şeriat olmadan hiçbir şekilde bunu bilemeyeceği düşüncesindedirler. Zira ihtiyarî fiiller konusunda iyi ya da kötü emr ya da nehy ile bilinebilmektedir. Maturidilerin görüşüne göre ise akıl vahiy gelmeden önce ihtiyarî fiillerde iyi ya da kötüyü bilebilmektedir (s. 60). Badeen'e göre, en-Nabulusî ihtiyar, kasd, kesb, sarf ve istitâ'a hususlarında Mâturidî ve Eş'ariler'in görüşlerini uzlaştırmaya çalışmaktadır (s. 60).

Badeen, ihtilafli konularda son olarak Ebû Udbe (1172-1759) ve eserini ele almaktadır (s. 61). Onun hayatı ve eserleri hakkında bilgiler sunduktan sonra (s. 61) *er-Ravdâtu'l-Behiyye fimâ beyne'l-Eş'âira ve'l-Mâturidiyye* başlıklı ihtilaflar hususundaki eserini tanıtmaya geçmektedir (s. 62-64). Badeen Ebû Udbe'nin eserinin öne çıkan hususlarını iki noktada toplamaktadır. Bunlardan birincisi, onun eş-Şirazi'nin ismini zikretmiş olması, ikincisi ise es-Subkî'nin *Tabakât* ve *en-Nûniyye*'sinin eserde zikredilmesidir. Badeen, eserde zikredilen Eş'arî kelimelerinin isimlerini vermektedir: Seyfeddin el-Amidî, Fahreddin er-Razî, el-İcî ve et-Taftazanî (s. 62). Yazar daha sonra eserde ele alınan ihtilaf noktalarının sayısının on üç olduğunu belirterek bunları kısaca Ebû Udbe'nin sunumuna göre anlatmaktadır (s. 63-64). Badeen, Ebû Udbe'nin eserinin ihtilaflar konusunda es-Subkî'den farklı, ilave bir şey söylemediği kanaatindedir (s. 64). Ona göre bu eserin farkı içinde zikredilen müellif ve eser adlarıdır (s. 65).

Badeen, ihtilaflar konusunda müellif ve eserlerini ortaya koyduktan sonra bu eserler hakkında genel bir karşılaştırma yapmaktadır (s. 65). Eserlerin 8./14. ile 12./18. yüzyıllar arasında yazıldıklarını ve bunların en belirgin özelliklerinin Eş'arî ve Maturidiler arasında mevcut olan ihtilafları minimize etmek ve onların *Usûl*'den değil de *Fürû'*dan ibaret olduklarını, dolayısıyla da bunların hepsinin iman açısından bir sorun ortaya koymadığını okuyucuya kabul ettirmek olduğunu ileri sürmektedir (s. 65-66).

Yazar kitabında son bölüm olarak "tolerans ve harmoni çabası" başlığı altında Hanefî, Malikî, Şafîî ve Hanbelîlerden oluşan dört fikhî mezhep arasındaki uzlaşma çabalarını tarihsel süreç içerisinde ele

almaktadır (s.78). Ehl-i Sünnet Kelam ekolleri arasında da bu tür bir uzlaşı çabasının olduğunu belirtmekte, böylece de eserinin amacının bu çabayı vurgulamak olduğuna işaret etmektedir (s. 79).